

Tapio Salminen, *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*, Vantaan kaupunki: Vantaa 2014. 648 s.

I Vanda stad har man gjort många satsningar på historia de senaste åren, mycket tack vare ett aktivt stadsmuseum med kopplingar till forskarvärden. Satsningarna på historia syns också i att Vandas tidiga lokalhistoriska äntligen kommit ut som böcker, och kompletterar därmed den serie om Helsinges sockens historia som började ges ut på 1990-talet.

Första delen i serien, Sirpa Leskinens och Petro Pesonens *Forntiden i Vanda (Vantaan esihistoria)*, är något av det bästa och mest övergripande som skrivits om finsk stenålder de senaste åren, så ribban lades högt för den här ambitiösa serien. Då Tapani Salminen nu tagit över stafettpipen för att skriva om socknens medeltid, i verket *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika* (den svenska översättningen heter *Medeltiden i Vanda och Helsinges socken*), kan man konstatera att man inte blir besviken. Det är ett gediget verk som bottnar i en bred kunskap om källmaterial, noggrant arbete och en förmåga att se medeltiden i ett nytt ljus.

Trots att Salminen är historiker har han inte nöjt sig med att analysera medeltiden ur enbart skriftliga källor. De arkeologiska utgrävningar som gjorts på medeltida bytomter i Vanda under 2000-talet lyfts in i historien på ett skickligt och insiktsfullt sätt. Jag kan inte komma på något annat nyutkommet verk som lika insiktsfullt beskriver den medeltida finska landsbygden, och som tar upp de här frågorna ur ett perspektiv som även ger den nya arkeologiska forskningen i området rättvisa. En något partisk åsikt av en arkeolog, kan tyckas, men de utgrävningar som gjorts under 2000-talets uppsving inom medeltidsarkeologin har genererat oerhört mycket ny information om medeltiden på landsbygden, en sfär som tidigare ansågs ligga utanför forskningens räckvidd. Likaså tas områdets naturhistoria, geologi och ortnamnshistoria med i skildringen av de

medeltida sockenbornas liv, vilket gör den intressant ut väldigt många olika synvinklar.

När man håller boken i sin hand blir man nästan lite avskräckt av storleken, detta med tanke på att det här är en bok som skall rikta sig till en historieintresserad allmänhet, inte ett akademiskt verk i första hand. Den innehåller över femhundra sidor tät fakta, och nästan hundra sidor av bilagor därtill. Men intrycket lättas genast upp av Tom Björklunds vackra och levande illustrationer, en verkligt beundransvärd satsning. Även Mikael Manninens informativa kartor och många fotografier av arkivmaterial och historiska landskap är välkomna inslag bland texten.

När man väl är inne i texten märker man snabbt att här väntar riktigt njutbara lässtunder, om än varvade med mer monotona stycken som detaljerat redogör för det arkivarbete som finns bakom boken. Alla som jobbar med lokalt förankrad äldre historia vet att välskrivna sockenhistorieverk är guld värda – och att de monotona, men omsorgsfullt redogjorda styckena som grundar sig på gediget källarbete kan innehålla just den information man söker, även om de här texterna inte erbjuder så stora läsoplevelser. Salminen följer upp denna tradition och verkar ha vänt varje blad i arkiven för att belysa sockenhistorien. Men han nöjer sig inte med att stanna här, här finns också ett nytt sätt att skriva lokalhistoria – ett sätt som knyter ihop det lokala med den stora bilden och hjälper läsaren att se det sammanhang som källorna uppstått i. Bokens inledningsstycke, där läsaren får komma några medeltida Helsingebor inpå livet via ett medeltidsbrev i Tallinns stadsarkiv, är ett prov på hur arkivarbete kan utmynna i fascinerande läsning.

Att skriva medeltidshistoria är ett pussel, eftersom källmaterialet aldrig är heltäckande får man ställa det mot olika teorier och analogier i senare tid. Alltid går det här inte vägen, och tyvärr drar litteraturen kring medeltidshistoria på en börda av stereotypier och antaganden som bara har upprepats så många gånger att de tas för fakta. Mot den bakgrunden är det glädjande att se att Tapio Salminen klarar av att ifrågasätta fossiliserade uppfattningar. Ett av de bästa exemplen är Salminens uppgörelse med teorin kring kolonisationsrörelsen från Hälsingland, något som alltid tas upp i samband med uppkomsten av svenskbygden i Nyland. Att den här bosättningen skulle ha haft sitt ursprung i Hälsingland är en starkt levande myt – trots att det förefaller märkligt just när det gäller Hälsingland, som ju i sig var ett glesbebyggt område och mottagarzon för kolonisation. Salminen reder ut begreppen och visar hur tolkningen av den etymologiska likheten mellan "Helsing" och "Hälsingland" som ett gemensamt ursprung grundar sig i en stormaktstida ideologi utan koppling till historiska källor.

Salminens verk är tematiskt uppdelat, med kapitel som berör socknen, landskapet, befolkningen och kyrkan. Det bärande temat för hela boken är det agrara samhället och dess invånare. Salminen visar hur åkerbruket var ett livsvillkor som gemomsyrade all verksamhet i socknen, allt från bybornas livsrytm till makthavarnas intressen i socknen. Kyrkan, som så ofta får en dominant roll i texter om medeltiden har ett påfallande kort och pragmatiskt kapitel. Det avslutande kapitlet om "Kyrkans många ansikten" handlar mera om padismunkarnas laxfiske i Helsinge än om medeltida andlighet. Och inget ont med detta – det finns knappast många källor som berör medeltida kyrklighet i just Helsinge socken, de som finns är mycket administrativa till sin natur, och tas upp i boken. I stället låter Salminen den medeltida människans världsbild reflekteras i andra sammanhang än i samband än via sockenkyrkan, genom landskap, tidsuppfattning eller till och med ljudmiljöer. På ett vis gillar jag att världsbild och religion och det vardagliga smälter samman till den självklara enhet som den måste ha utgjort för en människa på medeltiden. Trots det saknar jag närvaron av den medeltida människans upplevelser i kyrkorummet vid sidan av de administrativa utredningarna i det avslutande kapitlet.

Karakteristiskt för Salminens texter är rätt långa exkursioner utanför de ämnen som helt konkret berör Vandaområdet och Helsinge sockens medeltid. Läsaren får t.ex. grundligt bekanta sig med såväl 1300-talets maktpolitik i Östersjön som cistersiensmunkarnas klosterväsende i både Skandinavien och Baltikum, innan han kommer till den egentliga poängen; Padis klostrets landegendomar i Nyland och fiskerätter i Helsinge. När man läser om hur Vanda å har påverkat landskapet i socknen genom tiderna får man en detaljerad beskrivning om det historiska förloppet då ån röjdes upp på 1800-och 1900-talet, istället för att bara ta med de förändringar som krävs för att vi skall förstå hur den tedde sig i ett medeltida landskap. Som läsare blir man lite tudelad inför dessa exkursioner, samtidigt som de i bästa fall är intressanta och man uppskattar att få insikt i bakgrunden till de fenomen som så ofta tidigare tagits upp i lokalhistoriska verk utan förklaringar, så kunde Salminens text ha vunnit på en stramare struktur. Vissa av de här texterna kunde ha passat bättre som uppslag till vetenskapliga artiklar, som kunde ha legat till grund för texterna i den här boken.

Men trots, och delvis tack vare det något överdimensionerat breda greppet, är Salminens bok ett värdefullt inslag i den historiska litteraturen om finsk medeltid. Salminens verk förtjänar uppmärksamhet på bred front. Den innehåller material som borde intressera läsare långt utanför Vandas gränser, och man får hoppas att det lokalhistoriska formatet inte hindrar den från att nå ut till den läsekrets den skulle förtjäna. Var och en som är intresserad av kontakterna mellan Finland och Estland under medeltiden,

kommer att finna en guldgruva i Salminens noggranna utredningar över de kontakter över Finska viken som präglade helsingebornas och andra nylänningars liv under medeltiden. Det här är också en bok som ger en uppdaterad bild av den svenska kolonisationen av Nyland, och den bosättning som fanns här innan svenskbygden etablerades – något som säkert intresserar utöver kommungränsen, men sällan utretts med denna tydlighet. Samtidigt målar Tapio Salminen upp en levande bild av den medeltida verkligheten, som den ser ut i en forskares ögon, i den socken som långt senare skulle hysa Finlands huvudstad, men en gång utgjordes av ett nätverk av små byar och en fors med bra laxfiske.

Kort sagt, Salminens bok kan läsas av alla som är intresserade av människor, medeltid och hur ett samhälle fungerat i en förflutenhet som var helt annorlunda, men ändå väldigt nära.

Ulrika Rosendahl, FM

Arkeologi

Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konstforskning

Helsingfors universitet

ulrika.rosendahl[at]helsinki.fi